

Agrarisch natuurbeheer leidt niet tot verbetering natuur

auteur: David Kleijn, Frank Berendse & Ruben Smit

Eind vorig jaar brak er in de media een verhitte discussie los over het nut van agrarisch natuurbeheer. Aanleiding was een Wageningse onderzoek waaruit bleek dat de beheersovereenkomsten, waarbij boeren subsidie krijgen voor het aanpassen van hun bedrijfsvoering om weidevogels en soortenrijke vegetatie te behouden, geen positief effect hebben. De landbouwwereld, en dan met name de agrarische natuurverenigingen, reageerden verontwaardigd. Men vond het onderzoek, dat in het vooraanstaande tijdschrift Nature gepubliceerd was, een politiek document om het agrarisch natuurbeheer in diskrediet te brengen ten gunste van de Ecologische Hoofdstructuur en het natuurbeheer door de reguliere natuurbeschermingsorganisaties. Wat de onderzoekers werkelijk uitgezocht en gevonden hebben raakte in het tumult helaas op de achtergrond.

De discussie over het nut van agrarisch natuurbeheer bestaat al lang. Voorstanders benadrukken dat agrarisch natuurbeheer goedkoop is, omdat, in tegenstelling tot reservaatbeheer, geen grond verworven hoeft te worden terwijl dezelfde resultaten behaald kunnen worden. Daarnaast schept het draagkracht voor natuurbeheer onder boeren en biedt het deze beroepsgroep extra inkomen in economisch zware tijden. Critici van agrarisch natuurbeheer wijzen op het gebrek aan continuïteit. Deze vorm van natuurbeheer vindt op vrijwillige basis plaats, telkens voor een periode van zes jaar. Daarna kan een boer besluiten te stoppen en gaan de resultaten van alle inspanningen verloren. Effectief natuurbeheer is sterk afhankelijk van ingrepen op gebiedsniveau, zoals het verhogen van de grondwaterstand en het herstel van kwelstromen. Hierop kan een individuele boer geen invloed uitoefenen. Tevens laten verbeteringen van natuurwaarden door natuurvriendelijk beheer vaak lang op zich wachten en het is dus de vraag of men na zes jaar wel effect kan verwachten.

Moeilijk onderzoek

Het is niet eenvoudig om het effect van een beheersmaatregel die uitgevoerd wordt door individuele boeren in het veld vast te stellen omdat er in het agrarisch landschap grote verschillen zijn in bijvoorbeeld bodemtype, grondwaterstand, structuur van het landschap, de aanwezigheid van wegen en bebouwing, en beheersgeschiedenis. Beheersovereenkomsten worden alleen toegepast in zogenaamde beheersgebieden, bijvoorbeeld een polder, een beekdal of uiterwaard. Beheersgebieden worden door provinciale overheden geselecteerd op basis van de aanwezige hoge natuurwaarden. Hiermee wordt het risico verkleind dat de maatregelen worden uitgevoerd in gebieden waarin geen natuurwaarden meer zijn en waar maatregelen dus ook geen effect kunnen sorteren.

Er is in het verleden al veel onderzoek verricht in beheersgebieden. Dit was echter vooral gericht op het vaststellen van ontwikkelingen in de tijd in beheersgebieden. Ook waren er geen controlegebieden (vergelijkbare gebieden zonder beheersovereenkomsten). Uit deze studies blijkt daarom niet of een ontwikkeling in een gebied komt door het bestaan van beheersovereenkomsten of van andere factoren die ter plekke een rol spelen. Het vernieuwende van de huidige studie is dat deze de natuurwaarden vergelijkt op paren van percelen, de één gangbaar beheerd en de ander met een overeenkomst van minimaal vijf jaar oud, waarbij beide percelen binnen het beheersgebied liggen. Ook zijn de twee percelen binnen een paar zo gekozen dat bodemtype, grondwaterstand en structuur van het landschap waarin ze liggen vergelijkbaar zijn, zodat het verschil in beheer het belangrijkste onderscheid is. In negen gebieden verspreid over heel Nederland werden in totaal 39 paren van deze percelen geïnventariseerd (figuur 1).

Vegetatie

We kunnen grofweg twee typen beheersovereenkomst onderscheiden. Het eerste type is gericht op het behoud van soortenrijke vegetaties en verbiedt boeren het gebruik van meststoffen in (randen van) percelen. Deze maatregel blijkt niet toereikend. Uit het onderzoek bleek dat de soortenrijkdom en samenstelling van de vegetatie hetzelfde was op percelen met beheersovereenkomsten en gangbaar beheerde percelen. Ook werden kenmerkende soorten zoals dotterbloem, echte koekoeksbloem, moerasrolklaver of kruipend zenegroen niet vaker of in hogere dichtheden aangetroffen op natuurvriendelijk beheerde percelen. Deze resultaten staan haaks op die van experimenteel onderzoek waaruit blijkt dat reducties in de bemesting wel leiden tot duidelijke verschuivingen in de soortensamenstelling (overigens ook niet altijd tot een hogere soortenrijkdom). Verklaringen voor het uitblijven van positieve effecten moeten waarschijnlijk gezocht worden in het feit dat de randvoorwaarden in het agrarisch landschap niet geschikt zijn voor het herstel van soortenrijke vegetaties. De eerder genoemde lage grondwaterstanden en onderbroken kwelstromen, maar ook het gebrek aan zaadbronnen van waaruit planten de natuurvriendelijk beheerde percelen kunnen herkoloniseren, spelen waarschijnlijk een belangrijke rol bij het uitblijven van positieve effecten.

Weidevogels

Het tweede type beheersovereenkomst richt zich op het behoud van de belangrijkste soorten weidevogels (grutto, tureluur, Kievit, scholekster, wulp, watersnip, kempshaan) en verbiedt landbouwkundige activiteiten op percelen tussen 1 april en juni/juli. De grote mobiliteit van vogels plaatst onderzoekers voor extra problemen. Grutto's bijvoorbeeld overwinteren aan de kust en langs de rivieren van Zuid-Mauritanië, Senegal, Gambia en Guinee-Bissau. De broedperiode brengen ze echter in Nederland door en in deze periode vertonen ze een sterke nestplaatstrouw: bij het succesvol uitbroeden van een legsel keren dieren het jaar daarop naar exact dezelfde plek in dezelfde polder terug. Desondanks maakt hun beweeglijkheid het moeilijk om met zekerheid te zeggen op welk perceel zich een nest bevindt. Om dit te ondervangen zijn vogels in een groter gebied geïnventariseerd dan de vegetatie, 12,5 ha rondom elk onderzocht perceel, ook nu dus weer een vergelijking van gepaarde gebieden met en zonder beheersovereenkomsten. Binnen deze gebieden zijn territoria met een grotere zekerheid aan te wijzen. Eerdere onderzoeken lieten zien dat het broedsucces van weidevogels hoger is op percelen waar de eerste maai- of weidedatum is uitgesteld. Ook is bekend dat gruttoparen, nadat de jongen uit het ei zijn gekomen, flinke afstanden kunnen afleggen op zoek naar voedsel en bij voorkeur percelen met lang gras opzoeken waar insecten, het voornaamste voedsel voor de kuikens, in ruime mate voorhanden zijn. In beheersgebieden zijn dit meestal beheerspercelen. Op grond hiervan verwachtten we hogere dichtheden weidevogels op percelen met weidevogelpakketten.

Dit bleek echter niet het geval te zijn (figuur 2). Op zoek naar verklaringen blijkt dat er nog grote gaten zitten in onze kennis van de ecologie van weidevogels. Onbekend is bijvoorbeeld waardoor weidevogels beslissen waar ze hun territorium plaatsen. Een mogelijke verklaring voor de geringe populariteit van beheerspercelen kan zijn dat deze percelen jarenlang minder bemest worden, omdat boeren het gras pas laat in het jaar kunnen maaien. Bemesting, vooral met dierlijke mest, leidt tot hogere dichtheden van het stapelvoedsel van weidevogels: regenwormen. Mogelijk dat weidevogels besluiten op gangbaar beheerde percelen te gaan broeden omdat hier meer voedsel voorhanden is. Ook de schaal waarop vogels hun omgeving gebruiken, is grotendeels onbekend. De cirgors is een in Engeland zeldzame vogel van agrarische gebieden waarover veel informatie beschikbaar is. Deze vogel begeeft zich gedurende het gehele jaar niet buiten een straal van twee kilometer rondom de nestplaats. Aan de andere kant kunnen gruttofamilies alleen al lopend vele kilometers afleggen door het Nederlandse polderlandschap.

Efficiënt natuurbeheer

Een kleine twintig jaar nadat de eerste beheersovereenkomst werd afgesloten blijkt dat deze vorm van agrarisch natuurbeheer gemiddeld genomen tekortschiet om de natuurwaarden in het agrarisch landschap te behouden. We kunnen niet met zekerheid zeggen waardoor dit gebrek aan effectiviteit wordt veroorzaakt en we weten daarom ook niet op welke wijze we deze kunnen verhogen. Efficiënt natuurbeheer is hard nodig. Ondanks het feit dat in de loop van de jaren negentig voor vele tienduizenden hectaren beheersovereenkomsten zijn afgesloten, is in diezelfde periode het aantal grutto's in Nederland met dertig procent gedaald. Stedelijke gebieden herbergen tegenwoordig meer zeldzame plantensoorten dan het landelijk gebied. Effectief natuurbeheer kan alleen door een degelijke wetenschappelijke ondersteuning. Dit ontbreekt echter volledig in de huidige opzet van agrarisch natuurbeheer.

De uitkomsten van de Wageningse studie hebben kortstondig tot enige discussie in de Tweede Kamer geleid over de opzet van het systeem, maar deze discussie is als een nachtkaaars uitgegaan. Hiermee is een kans gemist om tot een daadkrachtige en effectieve systeem van natuurbeheer in het agrarische gebied te komen. In de in 2000 geïntroduceerde nieuwe Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, die grotendeels gebaseerd is op de maatregelen die al twintig jaar worden uitgevoerd, is wederom geen monitoring en evaluatie van de beheersmaatregelen opgenomen. De kans is dus groot dat over enkele jaren de volgende discussie losbarst over het nut van agrarisch natuurbeheer omdat de volgende studie ook dan geen positieve effecten van natuurvriendelijk boeren kan uitwijzen.

Literatuur

- Kleijn, D., F. Berendse, R. Smit & N. Gilissen 2001. Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes? *Nature* 413: 723-725.
- Kleijn, D., F. Berendse, R. Smit, N. Gilissen, B. Brak, J. Smit & R. Groeneveld 2001. Evaluatie van de effectiviteit van beheersovereenkomsten in Nederland. Rapport Leerstoelgroep Natuurbeheer en Plantenecologie. Wageningen Universiteit. pp. 55.
- Schekkerman, H. & G. Müskens, 2000. Do Black-tailed Godwits *Limosa limosa* breeding in agricultural grasslands produce sufficient young for a stable population? *Limosa* 73: 121-134.
- Wymenga, E., R. Jalving, & E. ter Stege 1996. Vegetatie en weidevogels in relatienotagebieden in Nederland: een tussentijdse analyse van de natuurwetenschappelijke resultaten van beheersovereenkomsten in Nederlandse relatienotagebieden. LBL-publikatie 89, A&W-rapport 127. Altenburg & Wymenga, Veenwouden/ Dienst Landinrichting en Beheer Landbouwgronden, Utrecht.